

„TURYZM”, t. 10, z. 2, 2000

Marika Pirveli

POTENCJALNE WALORY TURYSTYCZNE GRUZJI

LES POTENTIELLES VALEURS TOURISTIQUES DE LA GÉORGIE

POTENTIAL TOURIST AASSETS IN GEORGIA

Artykuł ma charakter przeglądowo-informacyjny i stanowi próbę naświetlania (a nie wartościowania) jedynie wybranych walorów geograficznych, przyrodniczych, socjokulturowych i historycznych Gruzji, które według autorki – dyletantki z zakresu badań na rzecz geografii turystyki – w przyszłości mogą stanowić również o walorach turystycznych Kaukazu. W wielu miejscach celowo użyto opisowej formy przekazywania informacji oraz starano się o interpretację pewnych mało znanych zjawisk dotyczących Gruzji i Gruzinów. Ponieważ Gruzja stanowi organiczną i nieodłączną część Kaukazu, nieuniknione okazało się zacytowanie wiadomości o Gruzji ze wzmiankami dotyczącymi całego regionu.

I. POŁOŻENIE GRUZJI

*Sakartwelo*¹, ziemia Gruzinów znajduje się w północno-zachodniej części regionu kaukaskiego, między pasmem gór Wysokiego i Małego Kaukazu, na 44° długości wschodniej i 42° szerokości północnej. Jest to szerokość, która przecina Portugalię, Hiszpanię, Korsykę, Włochy (na poziomie Wezuwiusza), Pół-

¹ *Sakartwelo* oraz *Kartweli* w językach słowiańskich – pod wpływem języka rosyjskiego – tłumaczy się odpowiednio Gruzja i Gruzini; w językach romańskich i anglosaskich zaś – jako *Georgia*, a w językach wschodnich – *Gurdzistan*. Nazwa *Georgia* i *Gurdzistan* korzeniami sięga do czasów późnohellenistycznych i wczesnośredniowiecznych oraz wiąże się z imieniem św. Jerzego (św. Georgie), który najczęściej przedstawiany jest na freskach na białym koniu, zabijający drakona. Jest on patronem Gruzji i uwieczniony jest w godle państwa. Wśród innych i zarazem wcześniejszych nazw najbardziej znane oraz stosowane do dziś są Iberia (wschodnia Gruzja) i Kolchida (zachodnia Gruzja), a Gruzini tam mieszkający nazywani byli Iberami i Kolchami.

wysyp Bałkański (na północ od Grecji), Bułgarię oraz Turcję (na północ od Stambułu). Od południa Gruzja graniczy z Turcją, Armenią i Azerbejdżanem, od północy zaś – z Dagestanem, Czechenią, północną Osetią, Kabardo-Bałkarią i Rosją (rys. 1). Morze Czarne, będąc jedynym „zachodnim sąsiadem” Gruzji, dzieli ją od świata chrześcijańskiego tworząc z Gruzji i Armenii „wyspę” kultury chrześcijańskiej w otoczeniu krajów muzułmańskich.

Położenie *Sakartwelo* można określić także w inny sposób. Znajduje się ono między Morzem Czarnym i Kaspijskim w pobliżu riwieri tureckiej, albo też, położone jest w najdalej na wschód wysuniętym fragmencie regionu Morza Śródziemnego. Biorąc pod uwagę specyficzne położenie geopolityczne Gruzji², jest to region, w którym stykają się ze sobą kontynenty, kultury, religie i światopoglądy, a także granice historycznych i współczesnych potęg świata. Jest to również teren, na którym krzyżują się międzynarodowe drogi – handlowe i militarne – ze wschodu na zachód i z północy na południe, wybierane nawet przez ptactwo, wędrujące w czasie zmian pory roku. Historykom i geografom historycznym wystarczy powiedzieć, że Gruzja znajduje się w najbardziej na północ wysuniętym fragmencie prehistorycznego i hellenistycznego świata, bądź też na zachód od kaukaskiej Albanii³, na kaukaskim odcinku międzynarodowego antycznego (a później średniowiecznego) szlaku handlowego z Indii do Hellady (a później do Imperium Rzymskiego i Bizantyjskiego). W tym zakątku świata starożytnego Argonauci szukali złotego runa, a Prometeusz – jedna z najpiękniejszych postaci w mitologii greckiej, symbol boga, który cierpiał z miłości do ludzi – przez Zeusa został za karę (z powodu udostępnienia ludziom ognia) przykuty do skały Kaukazu (*Mala encyklopedia...*, 1983). Można wymieniać jeszcze wiele innych wskazówek – odwołujących się do wiedzy z różnych dziedzin nauki – ułatwiających kartograficzne poszukiwanie byłej radzieckiej republiki, której nie widać nawet na mapie świata i nazwa której przez większość anglojęzycznych turystów kojarzona jest ze stanem Georgia w USA. Natomiast generalnie mało kto odróżnia Gruzję od Rosji bądź od ZSRR⁴. Największym jednak paradoksem jest fakt, że ten mały skrawek ziemi wydał na świat zarówno Szotę Rustaweli – wielkiego poetę Złotego Wieku (XI–XII w.)⁵, opiewającego

² Powierzchnia Gruzji wynosi 69 700 km², z czego 80% zajmują góry, a 20% niziny; powierzchnia zagospodarowana to 39 tys. km². Kraj zamieszkuje ok. 4,9 mln osób, a gęstość zaludnienia 79 osób/km².

³ Albania – grecka nazwa kraju ciągnącego się od Gruzji do Morza Kaspijskiego, w dolinie dolnego biegu rzeki Kutos. Albania, sprzymierzona z królem Pontu Mitridatesem, została podbita przez Pompeusza w 65 r. p.n.e. (*Mala encyklopedia...*, 1983).

⁴ Kojarzenie Gruzji z ZSRR – niezależnie od tego, w jakich warunkach została ona republiką sowiecką – nie jest pozbawione sensu, bowiem stanowiła ona część politycznych struktur radzieckich. Niemniej, błędem jest kulturowe i historyczne utożsamianie Gruzji (jak i innych republik b. ZSRR) z Rosją.

⁵ Chcę tu wskazać na polskojęzyczną wersję.

miłość, przyjaźń i równość płci, jak i Stalina – jednego z największych zbrodniarzy XX w.

Rys. 1. Mapa Gruzji – ujęcie schematyczne

Dessin 1. La carte de la „Géorgie – conception schématique

2. RELIGIA

Armenia i Gruzja to wyspa religii chrześcijańskiej na Kaukazie. Chrześcijaństwo dotarło tutaj drogą południową, z Kapadocji. Do Gruzji przyniosła je kobieta, znana jako Nino z Kapadocji, która po drodze – wiążąc gałęzie drzewa winogronowego własnymi włosami – zrobiła krzyż, znajdujący się do dzisiaj w Tbilisi, w katedrze Sioni (VI w., rekonstrukcja – XI w., dzwonnica bez rekonstrukcji), będący bezcenną relikwią Gruzinów.

Rok 337 to data ogłoszenia chrześcijaństwa państwową religią Gruzji. Od tego czasu Kościół gruziński ma własnego patriarchę i stanowi autokefaliczny kościół gruziński, z główną siedzibą w mieście Mccheta (do V w. n.e. stolica

Gruzji) w katedrze Swetyschoweli (z 1010 r., zbudowana na fundamentach wcześniejszej sakralnej budowli). Autokefaliczny kościół gregoriański (ormiański) ma swoją siedzibę w Eczmiadynie. Oba te kościoły – ormiański i gruziński – zachowały autonomię nawet w okresie radzieckim, nigdy nie uznając zwierzchnictwa innej autokefalii.

W latach siedemdziesiątych drugą siedzibę władzy kościelnej utworzono w Tbilisi, w katedrze Sioni, natomiast miasto–muzeum Mccheta, wpisane na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO, pozostaje nadal kościelną stolicą, w której odbywają się wszystkie ważne uroczystości (np. koronacje). Nad miastem góruje monastyr Dźwari (586 r.) – najstarsza sakralna budowla na terenie Gruzji, która przetrwała do dziś. Dźwari zbudowano na fundamentach pogańskiej świątyni; w środku monastynu zachował się pogański ołtarz wiary zoroastrycznej. Nazwa monastynu (Dźwari) w dosłownym tłumaczeniu znaczy krzyż, bo zbudowano go na planie krzyża. Przy wejściu do monastynu znajduje się punkt widokowy. Widać stamtąd, jak na dłoni, antyczną stolicę Gruzji – Mcchetę oraz zasypane (przez archeologów) ziemią neolityczne miasto (prawdopodobnie najstarsza siedziba królów), a także liczne kościoły i klasztory zarówno w mieście, jak i na terenach przyległych. Widać stąd również miejsce łączenia się rzek o odmiennych kolorach wód, które jeszcze nie zdążyły zmieszać się ze sobą: ciemnozielonej wody nizinnej rzeki Kury (*Mtkwari*) oraz czystej i białej wody górskiej rzeki Aragwi; widać również ich koryta, ciągnące się między pasmami spiętrzonych gór, a przy bardzo dobrej pogodzie śnieżnobiałe szczyty góry Kazbeg (5047 m).

Obecnie, choć zdecydowana większość Gruzinów wyznaje prawosławie, to wśród nich są również katolicy, a jeszcze do niedawna byli też muzułmanie. Geneza pojawienia się tych dwóch małych grup wyznaniowych wśród ludności narodowości gruzińskiej jest odmienna. Wycieńczona wojnami z Turcją Gruzja, nie chcąc wiązać się z prawosławną Rosją (co później okazało się jedynym wyjściem), na przełomie XVII–XVIII w. szukała pomocy w katolickiej Francji, wysyłając tam swojego ambasadora (Sulchan Saba Orbeliani, 1658–1725). Posłaniec króla oraz mała grupa Gruzinów w celu zwiększania szansy na pomoc przeszła na katolicyzm. Francja nigdy nie okazała obiecanej pomocy, bowiem oznaczałoby to przeciwstawianie się interesom Imperium Rosyjskiego, a posłaniec króla po powrocie – za zdradę wiary – został ukarany przez prawosławnych męczeńską śmiercią. Mniej więcej w tym samym czasie, po wielowiekowych staraniach (od VII w.), Odry muzułmańskie zdołały nawrócić na islam jedynie małą grupę Gruzinów mieszkających na terenach przyległych miasta portowego Batumi. Taka też pozostała lokalizacja gruzińskich muzułmanów w granicach Gruzji, a w okresie radzieckim przyznano im status autonomii (Adżarska Republika Autonomiczna, ze stolicą w Batumi). W latach osiemdziesiątych bieżącego stulecia gruzińscy muzułmanie masowo powracali do religii prawosławnej.

3. JĘZYK I ALFABET

Kaukaz należy do regionów najwcześniej zasiedlonych. Świadczy o tym kilka (na tych terenach, w tym w Gruzji) stanowisk archeologicznych potwierdzających obecność człowieka pierwotnego (w okolicach góry Sataplia, w pobliżu Cchaltubo, są również ślady dinozaurów). Wśród wielu tajemnic historii są też archaiczne języki gruzińskie (o nieznanym pochodzeniu), genetycznie związane z regionem kaukaskim. Lingwiści, posługując się instrumentalnie językami gruzińskimi do odczytania starych druków, próbują powiązać gruziński z wymarłymi językami Hettitów, Kassitów i Elamitów, pochodzącymi z czasów świetności Sumerów. Stwierdzają jednak, że nie należą one (tzn. języki gruzińskie) ani do języków semickich, ani też indoeuropejskich. Kolejnym językiem, z którym próbuje się znaleźć pokrewieństwo języka gruzińskiego, to język Basków, który również ma pochodzenie nieznanne. Oba te języki lingwistycznie wykazują pewne podobieństwo, bowiem w deklinacji używają prefiksów i sufiksów, co jest nietypowe dla języków indoeuropejskich. Dla niektórych podobieństwo między językiem Basków i Gruzinów świadczy o możliwym istnieniu kulturowo-językowej grupy *Mediterranean-Caucasian*, która w okresie późnoprzehistorycznym – z powodu przybycia na tereny północne basenu śródziemnomorskiego indoeuropejczyków – uległa procesom geograficznego „kawalkowania”. Dla naukowców podzielających tę opinię, dodatkowe potwierdzenie teorii o Wielkiej Wędrówce Ludów ze Wschodu na Zachód stanowi kultura i język Etrusków, którzy – prawdopodobnie – przybyli na tereny Toskanii z Zachodniej Anatolii ok. 900 r. p.n.e. (McE v e d y 1984, 1988; T y l o r 1902).

Języki Gruzinów wzbogacają grupę języków kaukaskich (rodzina języków rdzennej ludności Kaukazu) tworząc jeden z dwóch zespołów o wspólnej nazwie języki kartwelskie – gruzińskie (D a m i n, M i k u s i ń s k i 2000). Na drugi zespół składają się wszystkie inne języki kaukaskie, zdecydowana większość których należy do języków indoeuropejskich. Do zespołu języków kartwelskich należy jeden język pisany, obok trzech języków ustnych. Są to: język swański (używany w Swaneti – historycznej prowincji w zachodniej części Wysokiego Kaukazu – przez Swanów – ok. 30 tys. osób), język zański, tzn. megrelsko-czański (używany w Mengrelii – historycznej prowincji w zachodniej Gruzji – przez Mengrelów – ok. 400 tys. osób), język lazyjski (używany przez ok. 30 tys. Lazów, którzy tradycyjnie zamieszkują południowo-wschodnie tereny Morza Czarnego – niegdyś należące do Zjednoczonego Królestwa Gruzji, a obecnie wchodzące w skład Turcji) oraz język – ustny i pisany – gruziński, który był i jest językiem urzędowym w Gruzji. W ten sposób rozumiany język gruziński ma 20 dialektów (m.in. kartlijski, kachetyński, chewsurski itd.), a sam ukształtował się na podstawie dialektu kartlijskiego (dialekt ten występuje w okolicach Tbilisi, w granicach historycznej prowincji Kartli). Mnogość dia-

lektów wiąże się z istnieniem w Gruzji – za sprawą rzeźby terenu – subkultur, co w procesie historycznym uwarunkowało pojawienie się licznych prowincji historycznych.

Język gruziński ma swój alfabet, utworzony na początku naszej ery w środkowej Gruzji na podstawie (prawdopodobnie) spółgłoskowego pisma syryjskiego uzupełnionego znakami dla samogłosek zapożyczonymi z alfabetu greckiego. Pismo gruzińskie ma trzy odmiany: *mrgłowni* („okrągłe”) – do XI w., *kutchowani* („kwadratowe”) – IX–XVIII w., i używane obecnie *mchedruli* („rycerskie”), które powstało już w XI w. Obecnie alfabet gruziński składa się z 33 liter. Używany jest tylko przez Gruzinów oraz instrumentalnie przez lingwistów.

4. WALORY SOCJOKULTUROWE

Trudne do pokonania naturalne bariery w postaci wysokich gór i głęboko wciętych dolin rzecznych sprawiły, że od niepamiętnych czasów Kaukaz – wg Ratzla – jest ojczyzną dla ponad 100 grup etnicznych (R a t z e l 1900). Kultura ludów kaukaskich w ciągu wieków ulegała m.in. wpływom asyryjskim, greckim, perskim, arabskim. Mimo dużego zróżnicowania etnicznego ludy te łączyło wiele wspólnych elementów, od tradycyjnych form gospodarki (rolnictwo, pasterstwo) i niektórych wytworów kultury materialnej (np. elementy ubioru męskiego), obyczajów (np. rytuał podejmowania gości) do folkloru. Mimo wielu wspólnych cech, które stanowią o jedności regionu, występuje tu nieprawdopodobna różnorodność, co samo w sobie jest cechą charakterystyczną Kaukazu.

Za sprawą barier naturalnych – w całym regionie, w tym w Gruzji – uformowały się liczne prowincje historyczne ze społecznościami o bardzo wysokim stopniu poczucia tożsamości. Mieszkańcy niemal poszczególnych dolin stworzyli własny folklor, składający się z ubioru, pieśni, tańców, legend, bajek i baśni. Każdy z nich (w Gruzji) ma swój dialekt, a niektóre nawet język, często określany jako język „domowy” (o czym już była mowa wyżej). Każda z tych prowincji odznacza się właściwą dla niej subkulturą. Nawet formy architektoniczne zabudowy – determinowane w skali poszczególnych prowincji klimatem oraz miejscowym materiałem budowlanym, a także tradycją – są zmienne i prawie niepowtarzalne nawet w miejscowościach o kilometr dalej leżących. Mieszkańcy tych prowincji charakteryzują się równie odmiennymi cechami antropogenicznymi. Na zdecydowanej większości Kolchidy oraz w granicach większości prowincji znajdujących się wzdłuż wododziałowego grzbietu Wysokiego Kaukazu występuje typ antropologiczny (Gruzina) o jasnych oczach i włosach, a w części zwanej Iberią – typ antropologiczny o ciemnych oczach i włosach oraz cerze bardziej śniadej niż u „Kolchów”. Poza tym, subgrupy et-

niczne różnią się również wzrostem, budową ciała i rysami twarzy (R a t z e l 1900, T y l o r 1902).

Wśród mieszkańców republiki niewiele ponad połowę stanowią Gruzini (ok. 3 mln), a pozostali to: Ormianie, Azerowie, Abchazowie, Osetyjcy, Kurdowie, Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini, Żydzi, Niemcy, Tatarzy, Polacy, Grecy itd. (brzmi to trochę śmiesznie, ale są tutaj również tacy, którzy czują się potomkami starożytnych Greków i Rzymian). Gruzja jest jednym z najmniejszych i najbardziej wielonarodowych państw, dla których mozaika etniczna jest cechą – niemalże – genetyczną. Pod tym względem różni się ona od pozostałych republik kaukaskich. Właśnie tej mozaice etnicznej (powstałej zarówno w zamierzchłych czasach historycznych, jak i w czasach współczesnych) Gruzja – która sama w sobie jest wyjątkowo bogata w subkultury – zawdzięcza wiele walorów socjokulturowych. W tym miejscu może wspomnę tylko o *Kinto*. Jest to nazwa dość specyficznej grupy ludzi, która wykształciła się na przełomie XVIII–XX stulecia wyłącznie – w skali regionu kaukaskiego – w Tbilisi. Byli oni organiczną częścią wielonarodowego miasta i nadawali Tbilisi niepowtarzalny koloryt. Charakterologicznie *Kinto* reprezentowali mieszankę cech narodowych Azerbejdżanina, Ormianina i Gruzina (od jednych wzięli mądrość, od drugich zdolność do handlu, a od trzecich „język jak miód”). Stworzyli własny styl ubioru, sposób mówienia, zachowania, własną muzykę i poezję. *Kinto* trudnili się drobnym handlem i rzemiosłem oraz byli znakomitymi wodzirejami imprez. Mimo że grupa ta – podobnie jak i wiele innych osobliwości Kaukazu, w tym Gruzji – zniknęła wraz z nadejściem reżymu sowieckiego, to jednak pozostawiła trwały ślad w folklorze. Sądzę, że poznawanie folkloru *Kinto* dla turystów może stanowić niebagatelną atrakcję.

W Gruzji – podobnie jak w całym regionie – nazwa prowincji historycznej precyzuje nie tylko krajobraz przyrodniczy i kulturowy, lecz także oznacza konkretną kuchnię, która jest równie zróżnicowana. Nie ulega wątpliwości, że kuchnia, w tym przypadku gruzińska, jest takim samym walorem turystycznym, jak wszystkie inne w tekście wymienione walory. Zwłaszcza, że turysta – dzięki miejscowej gościnności oraz wskutek faktu, że za sprawą klimatu wiele czynności bytowych odbywa się „na świeżym powietrzu” – zawsze może oglądać jak piekarz piecze gruziński lub ormiański chleb w *tone*⁶ albo *chaczapuri*⁷, czy też jak kucharz przyrządza inne danie.

Świat legend i baśni może stanowić kolejny walor regionu. Poprzez nie można poznać zarówno kulturę, jak i mentalność ludzi oraz ich nastawienie do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Legenda, którą można usłyszeć z ust

⁶ *Tone* – specjalne „urządzenie” do pieczenia chleba.

⁷ Zarówno chleb, jak i *chaczapuri*, w poszczególnych prowincjach przygotowuje się inaczej. Podstawowymi składnikami *chaczapuri* jest ciasto i ser.

Gruzinów oraz prawdopodobnie od wszystkich innych autochtonów Kaukazu powiada, iż na Boską naradę, podczas której Bóg rozdawał ziemię, Gruzini zjawili się z wielkim opóźnieniem, gdy wszystkie zakątki świata miały już swoich władców (ten fragment może wskazywać na stosunek ludzi do „czasu” oraz na ich niepunktualność – niezależnie od powagi sprawy). Na pytanie, czym byli tak bardzo zajęci, że nie stawili się na czas, Gruzini przyznając się do winy odpowiedzieli, że pili toast za zdrowie i długowieczność Boga – Pana naszego! Bóg z jednej strony był bardzo rad z takiej odpowiedzi, z drugiej zaś chciał ich ukarać za brak punktualności i dał im to, co mu pozostało. Był to maleńki, ale najpiękniejszy kawałek świata, który Bóg chciał zatrzymać dla siebie (ten fragment może wskazywać na stosunek do „własnej” ziemi). Od tej pory bije tu zegar dziejów, a w Armenii (obecnie w granicach Turcji) do dziś stoi góra, na szczycie której ocalała arka Noego. Choć jest to tylko legenda, to chyba tylko w ten sposób można wytłumaczyć, skąd się wzięło tyle pięknych i tak rozmaitych krajobrazów na tym skrawku ziemi.

Może nie każdy z obecnie mieszkających tu narodów żyje od legendarnych czasów, niemniej ich obecność na Kaukazie jest na tyle długa, że każdy zdążył nabrać praw zarówno do tej legendy, jak i do ziemi, która dla tubylców ma wartość boskiego daru. Ta i jeszcze wiele innych spisanych oraz nie spisanych legend i mitów (jak mit o uwięzieniu Prometeusza, albo też mit o wyprawie Argonautów, w trakcie której Jazon zakochał się w kolchidzkiej księżniczce Medei) oraz opowiadania o zwycięstwach w prawdziwych wojnach, w których nierównowaga sił przemawiała raczej za ich klęską, przekazywane są z pokolenia na pokolenie, kształtując świadomość i tożsamość tamtejszych mieszkańców. W ten sposób historia i przeszłość jest ciągle żywa i występuje obok teraźniejszości, która zwykle była tu zagrożona tak zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi wojnami. Rzeczywistość pojmowana jest jako trudna i groźna codzienność, która, w razie osłabienia czujności, może poskutkować utratą ziemi ojczystej. Podczas gdy przeszłość to niezliczona liczba bohaterskich czynów, które pozwoliły przetrwać i zachować ziemię i tożsamość, przyszłość – to nadzieja, że przeszłość powróci (!?). W pewnym sensie, świadectwem trzymania się przeszłości jest również przywiązanie do tradycji. Tradycyjnie ziemia ma największą wartość, a w świadomości ludzi nigdy nie została ona wyparta przez pieniądz, który stanowi najwyższą wartość ery kapitalistycznej i współczesnej cywilizacji. Nie oznacza to jednak, że pieniądz jest bezwartościowy (choć obecny pieniądz jest w rzeczy samej bezwartościowy); jedynie ziemia, a nawet najmniejszy skrawek własnej ojczyzny nie może być przeliczany na pieniądze.

Wartościami nadrzędnymi dla Gruzinów są język i religia. Od niepamiętnych czasów ich narodowe hasło i kierunkowskaz to: „Język, Ojczyzna, Wiara”. Taka też jest hierarchia podstawowych wartości. Znaczenie ziemi ojczystej wyżej już zostało nieco przybliżone. Z językiem i z własnym alfabetem kojarzy

się przez wieki tworzona kultura, częścią której są tradycje, a z wiarą identyfikuje się całe wewnętrzne, duchowe życie człowieka. Na te trzy wartości nie jest nałożone tabu. Każdy chętnie rozmawia na temat tego, co jest mu najdroższe, opowiadając różne ciekawostki z pogranicza prawdy i legend. Autochtoni, uważając szacunek do tych wartości za naturalny i normalny, tak też traktują podejście do nich przez obcych. Jeśli ktoś zważy się podnieść rękę na te święte relikwie, to każdy mieszkaniec tej ziemi będzie ich bronił do końca. Stosunek Gruzinów do „przyjeżdżających” symbolizuje też pomnik Matki Gruzji, która góruje nad Tbilisi i która wita przyjaciół winem, nieprzyjaciół zaś – mieczem. Oczywiście patologie zdarzają się również tutaj, w tym tak bardzo zachwalanym zakątku ziemi. Wydała ona na świat jednego z największych zbrodniarzy współczesności (a może i historii), jakim był Stalin. Niemniej warto mieć nadzieję, że patologie nie często się powtarzają! Od historii nie da się jednak uciec i chyba właśnie dlatego w mieście Gori ciągle funkcjonuje dom-muzeum Stalina, przyjmujący co roku niezliczoną liczbę wizytujących.

5. WALORY HISTORYCZNE

Gruzja w procesie historycznym nigdy nie zmieniała swojego położenia, chociaż ulegały zmianom jej granice, które – w zależności od sytuacji politycznej – zbliżały się bądź oddalały się od Mcchety (a później od Tbilisi). Zabytków historycznych – zarówno z okresu prehistorycznego (np. stanowiska bytności człowieka pierwotnego), jak i ze starożytności, średniowiecza oraz z czasów nowożytnych (także radzieckich) – w Gruzji jest bardzo dużo i z każdego najmniejszego skrawka ziemi przemawia historia. Sam fakt, że Kościół gruziński liczy 16 wieków historii, Gruzja zaś ponad 25 stuleci (P i r v e l i 1999), Tbilisi – jako stolica – ma ponad 1600 lat, a zabytki piśmiennictwa sięgają czasów zamierzchłych świadczą o tym, że proces historyczny na pewno pozostawił w Gruzji swój trwały ślad. Jest tylko pytanie, na ile wartościowy jest ten „ślad” dla turysty, aby mówić o nim z perspektywy walorów historycznych w ujęciu turystycznym. Autorka nie czuje się na siłach wyczerpująco omówić je – zwłaszcza na kilku stronach – zatem niżej zasygnalizowane są jedynie wybrane aspekty, które, jak można sądzić, mogą mieć wartość turystyczną.

Tu, w tych górach, gdzie rodzi się większość wysokogórskich potoków i gdzie przyroda jest ciągle dziewicza, dzika i nie okrzesa, ukryte są liczne przykłady sztuki budowlanej i architektonicznej, wykonane w stylu „lokalnym”, romańskim i bizantyjskim. Godne są uwagi również pozostałości kultur jeszcze wcześniejszych, odkrytych przez archeologów w XX w. zarówno w Kolchidzie, jak i w Iberii. Można z nimi zapoznać się tak w ich naturalnym oto-

czeniu (w muzeach pod otwartym niebem w Wani⁸, Wardzi⁹, Dawitgaredzi¹⁰, Upliscyche¹¹, Narikali¹² etc.), jak i w muzeach („Złoty skarb” w Muzeum Narodowym w Tbilisi; „Złoty Fond”¹³ w Muzeum Sztuki w Tbilisi; rzeźby oraz bogate zbiory eksponatów kultury materialnej z okresu starożytnego i wczesnego średniowiecza wystawione są prawie we wszystkich dużych i małych miejskich muzeach oraz w muzeach archeologicznych).

Już w czasach starożytnych ludzie zauważyli lecznicze walory licznych źródeł wód mineralnych i termalnych oraz rozpoznali zalety mikroklimatu niektórych miejscowości. Wskutek tego, wraz zagęszczeniem osadnictwa, obok miast i wsi zaczęły w sposób spontaniczny powstawać małe uzdrowiska i sanatoria. Przyczyniły się one do narodzin mitu o długowieczności Gruzinów. Patrząc na te tereny, łaźnie i ośrodki balneologiczne z perspektywy XX w. można tylko zachwycać się pomysłowością przodków. Mimo zniszczenia przez czas, nadal zaspokajają one potrzeby tubylców, a niekiedy prezentują lepszy stan niż większość sanatoriów i uzdrowisk zbudowanych wokół górskich źródeł w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Niezależnie od stanu zagospodarowania historycznych ośrodków leczniczych, wraz z malowniczą przyrodą tworzą one wielkie bogactwo historyczne, które w porównaniu z innymi zasobami turystycznymi są najmniej znane i odwiedzane przez turystów.

6. WALORY PRZYRODNICZE

Największym turystycznym walorem Gruzji jest fakt, że podróżnik, bez pokonywania dużych odległości, może nacieszyć swój wzrok zarówno widokiem morza, jak i krajobrazem górskim, półpustynnym¹⁴ i stepo-

⁸ Historycy przypuszczają, że Wani (zachodnia Gruzja) jest przykładem państwa-miasta z okresu neolitu.

⁹ Wardzia – XI w. – miasto wykute w skale, znajduje się w południowej części zachodniej Gruzji.

¹⁰ Dawitgaredzi – kompleks obiektów sakralnych z pierwszej połowy VI w. w południowej części wschodniej Gruzji.

¹¹ Upliscyche – dokładny czas budowy nieznany; przypuszczalnie była to wcześniejsza stolica Iberii (tzn. przed Mcheta, a Mcheta jest stolicą już od XII w. p.n.e.) – jest to miasto w całości wykute w skale i znajduje się na północny zachód od Mchety.

¹² Narikala – osada-twierdza, przypuszczalnie z II w. n.e. – w starej części Tbilisi.

¹³ „Złoty skarb” i „Złoty Fond” są to nazwy ekspozycji, przedstawionych w skarbcach Muzeum Narodowego i Muzeum Sztuki w Tbilisi. Ekspozyty pochodzą z czasów starożytnych (do XIII w.) oraz z trzyletniego okresu istnienia niezależnego państwa gruzińskiego w XX w. Po radzieckiej okupacji Gruzji cały skarb został wywieziony przez gruzińską emigrację. W połowie lat siedemdziesiątych powróciła do Tbilisi tylko jego część.

¹⁴ Półpustynia położona wzdłuż południowej granicy wschodniej Gruzji; mieści się tam, w odległości 60–70 km na południowy wschód od Tbilisi, jeden z najwspanialszych zabytków kultury materialnej Gruzji z początku VI w. – kompleks 12 monasterów w całości wybudowanych

wym¹⁵ oraz lodowcowym¹⁶, może zetknąć się zarówno z równikowymi lasami, jak i z alpejską i subalpejską florą i fauną, łącznie ze wszystkimi przejściowymi

T a b e l a 1

Wybrane górskie szczyty Kaukazu oraz przełęcze na terenie Gruzji

Les sommets de montagnes et les cols choisis qui se trouvent sur le territoire de la Géorgie

Wyszczególnienie	Wysokość n.p.m.	Wyszczególnienie	Wysokość n.p.m.
Zachodnie partie Wysokiego Kaukazu – szczyty górskie:		Centralne partie Wysokiego Kaukazu – szczyty górskie:	
Dombai-Ulgen	4 047	Szchara	5 201
Gwandra	3 983	Dżangi-Tau	5 049
Belala-Kaja	3 851	Kazbeg (Mkinwari)	5 047
przełęcze:		Szota Rustaweli	4 960
Psysz	2 866	Gistola	4 859
Kluchorski	2 781	Tetnuldi	4 858
Maruchski	3 033	Uszba	4 700
Sanczaro	2 603	Tichtengen	4 611
Achuk-Dada	2 072	Szczelda	4 369
Wschodnie partie Wysokiego Kaukazu – szczyty górskie:		przełęcze:	
Tebulo	4 494	Mestia	3 661
Szan	4 451	Twiberi	3 580
Diklo	4 275	Szariwcek	3 407
przełęcze:		Lalisi	3 162
Kodorski	2 357	Nakra	3 198
Gomborski	1 614	Donguz-Orun-Basi	3 198
Mały Kaukaz – szczyty górskie:		Rokski	2 996
Mepiskaro	2 850	Mamisonski	2 829
Didi Abuli	3 304	Krzyżowy	2 384
Samsari	3 285	Nakeralski	1 370
przełęcze:			
Cchrackaro	2 458		
Zekakrski	2 180		
Goderdzski	2 025		

Ź r ó d ł o: *Atlas Gruzji*, 1992.

w jaskiniach skalistych gór Garedzi. Przez wiele stuleci znajdowało się tu również centrum przypisywania starych rękopisów (a później druków) o charakterze hagiograficznym.

¹⁵ Na krajobraz stepu składają się: wysokogórskie stępy z czarną glebą w regionie Wysokiego Kaukazu oraz tzw. górskie stępy w południowej części wschodniej Gruzji, gdzie dominują karłowate krzaki i kasztanowe gleby.

¹⁶ Z lodowcami można się spotkać wzdłuż prawie całej północnej granicy republiki, natomiast w strefie alpejskiej i subalpejskiej – zarówno w granicach Wysokiego, jak i Małego Kaukazu – można mieć do czynienia z krajobrazem polodowcowym.

między nimi typami ożywionej i nieożywionej przyrody. Ta wielka różnorodność na niewielkiej przestrzeni wynika przede wszystkim z pionowego układu stref przyrodniczo-klimatycznych, charakterystycznych dla Kaukazu.

Na obszarze wielkości 1/5 Polski różnica wysokości między najwyżej i najniżej położonym punktem wynosi prawie 5 km. Najniżej położone są tereny w granicach kolchidzkich bagnistych lasów, gdzie maksymalna wysokość nie przekracza 100 m n.p.m. Obszar ten ciągnie się od miejscowości Oczamczyre, wzdłuż wybrzeża Morza Czarnego, przez Poti i Ureki do Kobuleti, a następnie wdziera się klinem między Wysoki i Mały Kaukaz aż do miasta Kutaisi (rys. 1).

T a b e l a II

Wybrane rzeki i jeziora Gruzji
Les rivières et les lacs choisis de la Géorgie

Nazwa rzeki	Długość rzeki w km	Różnica wysokości między źródłem a ujściem (w m)	Nazwa jeziora	Powierzchnia lustra wody w km ²	Położenie n.p.m.	Maksymalna głębokość w m
Mtkwari (Kura)	1 515	0	Parawani	37,0	2 074,0	3,3
Alazani	390	2 741	Karcachi	26,6	1 799,0	1,9
Iori	357	2 752	Paliastomi	17,3	0,5	4,0
Rioni	327	2 495	Tabackuri	14,7	1 990,0	40,2
Enguri	221	2 840	Chandzali	13,7	1 928,0	1,0
Chrami	220	2 162	Dżandari	11,4	290,0	7,0
Cchenisekali	183	2 695	Mada	8,9	2 113,0	1,2
Kwirila	155	1 817	Sagamo	5,0	1 998,0	2,5
Supsa	117	2 710	Kumisi	3,4	476,0	0,5
Didi Liachwi	115	2 450	Rica	1,4	882,0	116,0
Bzypi	115	2 639	Kelistba	1,3	2 914,0	67,0
Aragwi	112	2 681	Bazaleti	1,2	879,0	7,0
Kodori	110	2 710	Amtkeli	0,6	512,0	122,0
Aczarisekali	90	2 343	Lisi	0,5	200,0	3,8
Prone	50	1 096				
Mokwa	50	2 560				

Ź r ó d ł o: *Atlas Gruzji*, 1992.

Najwyższy punkt w granicach Gruzji to szczyt Wysokiego Kaukazu Szchara (5201 m n.p.m.) – duma i oznaka suwerenności tamtejszych górali (Swanów). W pobliżu znajduje się szczyt Uszba (4700 m n.p.m.) i Tetnuldi (4859 m n.p.m.). U podnóża tej ostatniej, w strefie alpejskiej, mieści się wieś Uszguli (3887 m n.p.m.), która została wpisana na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO. Jeśli w wymienionych nadmorskich miejscowościach (zwłaszcza

w Kobuleti i Ureki) mikroklimat sprzyja leczeniu astmy oraz innych chorób dróg oddechowych i serca, to Uszgli może zainteresować amatorów czynnego wypoczynku oraz alpinistów (tab. I). Nieco na południe od najwyższych partii Kaukazu znajduje się górską miejscowość Bachmaro, słynąca z obserwatorium oraz wyjątkowego mikroklimatu, zbawiennego dla osób cierpiących na choroby płuc.

Obok górzystości terenu na skomplikowaną orografię składają się również głęboko wcięte koryta licznych górskich rzek, tworzące kaniony i wodospady, spotykane w regionie Wysokiego i Małego Kaukazu prawie „na każdym kroku” (tab. II). Są też jeziora różnej wielkości, głębokości i pochodzenia, stanowiące wielką atrakcję nie tylko dla turystów, lecz także dla miejscowej ludności (tab. II). Za sprawą górzystości terenu oraz sieci hydrograficznej, w granicach poszczególnych dolin wytwarza się mikroklimat – typowy tylko dla danej doliny – i „mikrokrajobraz”. W poszczególnych dolinach występują różnorodne gleby. Zgodnie z mapą gleb Gruzji (*Atlas Gruzji* 1992) wyróżnia się trzy okręgi, pięć podokręgów i osiem stref, przy czym rejonizacja nie jest jednoznaczna z przestrzenną koncentracją gleb o podobnych cechach w jednym miejscu.

T a b e l a III

Średnia temperatura i opady w wybranych miejscowościach

La température moyenne et les précipitations atmosphériques dans les localités choisies de la Géorgie

Nazwa miejscowości	Styczeń		Lipiec		W skali roku	
	°C	w mm	°C	w mm	°C	w mm
Bakuriani	-7,4	36	14,8	68	4,2	739
Batumi	6,4	231	23,0	172	14,4	2 318
Bachmaro	-5,5	123	12,4	97	3,7	1 406
Gardabani	0,0	11	25,2	25	12,9	383
Gudauri	-6,4	59	12,9	135	3,0	1 371
Kazbeg (dolny)	-4,1	15	15,2	79	5,8	652
Kazbeg (górny)	-14,0	33	3,6	129	-5,1	1 074
Kutaisi	4,7	106	22,9	106	14,4	1 333
Poti	5,4	120	22,9	176	14,3	1 639
Suchumi	5,7	114	23,5	112	14,7	1 390
Tbilisi	0,5	14	24,2	51	12,6	510
Telawi	0,2	21	22,7	94	11,7	818
Cchinwali	-2,6	27	20,4	44	9,3	507

Ź r ó d ł o: *Atlas Gruzji*, 1992.

Klimat (tab. III), wody powierzchniowe i gleby sprzyjają rozwojowi równie bogatej i różnorodnej sieci wód podziemnych (wody mineralne, termiczne, balneologiczne). Wody podziemne nieraz wypływają na powierzchnię ziemi w postaci licznych źródeł (ponad 800 źródeł o różnej mineralizacji, temperaturze i właściwościach leczniczych), którym zwykle towarzyszy błoto lecznicze (zwłaszcza we wschodniej Gruzji, w okolicach miejscowości Gurdzaani).

Potencjalny walor turystyczny mogą stanowić obszary chronionej przyrody. Według niektórych publikacji na terenie Gruzji wyróżnia się 15 takich obszarów (tab. IV). Są to tereny różnej wielkości (minimum – 3 km², maksimum – 159 km²), o dużych walorach przyrodniczych, które znajdują się od 0 do 2000 m n.p.m. Rysunek 2 przedstawia zbliżone granice jeszcze innej rejonizacji, według której na terenie Gruzji wyróżnia się siedem regionów chronionej przyrody i trzy regiony proponowane; ponadto trzy miejscowości, które są na liście dziedzictwa kulturowego UNESCO, a także sześć miejscowości objętych programem UNESCO „Jedwabny Szlak”. Program ten realizowany jest przez Światową Organizację Turystyczną, której członkiem jest również Gruzja.

T a b e l a IV

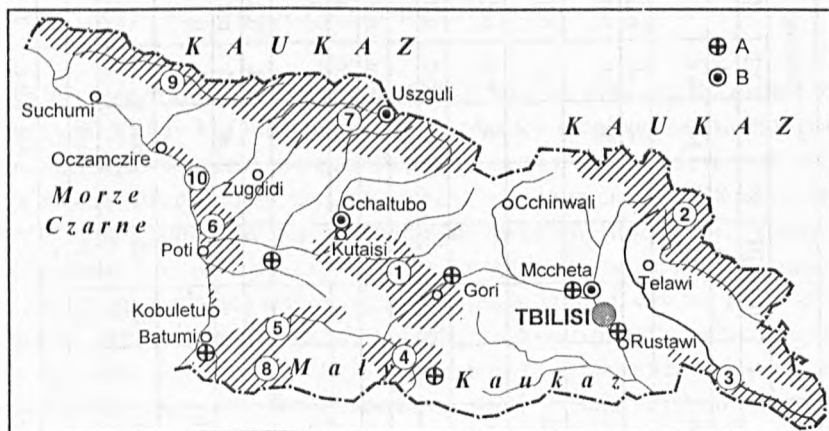
Obszary chronionej przyrody w Gruzji

Les terrains de la nature protégée

Nazwa obszaru	Chronione obiekty	Powierzchnia w km ²	Położenie n.p.m.
Ricjiski (od Rica)	Lasy górskie typu kolchidzkiego, pastwiska wysokogórskie, jezioro Rica, wody mineralne	159	900–1700
Bordzomski	Cały kompleks przyrodniczy	143	800–1500
Gumistski	Cały kompleks przyrodniczy	136	900–1800
Lagodechski	Cały kompleks przyrodniczy	133	500–3500
Waszłowanski	Cały kompleks przyrodniczy oraz lasy, zimowe pastwiska	66	350–800
Kintriszski	Cały kompleks przyrodniczy	60	500–1200
Saguramski	Cały kompleks przyrodniczy	50	600–1300
Adżametski	Obszar występowania dębów imeretińskich	48	120–200
Cyskarski	Cały kompleks przyrodniczy	39	700–1000
Bacarski	Cały kompleks przyrodniczy	30	700–1400
Pontyjski	Pontyjskie dęby	14	1500–2000
Mariamdżwarski	Ogniwo formowania się kaukaskiej sosny	11	700–800
Kolchidzki	Przyrodniczy kompleks elementów kolchidzkich, jezioro Paliastom, kolchidzkie bagna	5	0
Picundski	Reliktowa picundska sosna	3	0
Sataplijski	Speleologiczno-florystyczny kompleks przyrodniczy (piaskowcowe jaskinie, ślady dinozaurów)	3	0

Źródło: Kalesnikow, 1992.

Kolejnym zasobem przyrodniczym, który na pewno może stanowić atrakcję turystyczną, są jaskinie. Największa koncentracja jaskiń występuje w pobliżu miejscowości Cchatubo w granicach góry Sataplia oraz na terenie Abchazji. Nie wszystkie one są przystosowane do przyjmowania zwiedzających. Najbardziej znana i najlepiej przystosowana do przyjmowania turystów jest jaskinia Nowy Aton. Znajduje się ona na terenie Abchazji, w pobliżu miejscowości o tej samej nazwie.

Rys. 2. System obszarów chronionych w Gruzji – ujęcie schematyczne (na podstawie: *Katalog biura...*, 2000, s. 19)

1 – Bordzomsko-Charagaulski Park Narodowy, 2 – chronione obszary Wschodniego Kaukazu, 3 – chronione tereny wzdłuż rzeki Iori, 4 – chroniony obszar Eruszeti, 5 – ajara-imeretyńskie chronione tereny, 6 – chronione obszary Kolchidy, 7 – chronione tereny Centralnego Kaukazu, 8 – proponowane obszary ujęcia ochroną w Szawszeti, 9 – proponowane tereny ujęcia ochroną w Abchazeti, 10 – proponowane tereny ujęcia ochroną w Konchidzie; A – miejscowości objęte programem „Jedwabny Szlak” UNESCO, B – miejscowości objęte ochroną UNESCO

Dessin 2. Le système des terrains protégés en Géorgie – conception schématique (source: Sakartwelo, Cultural and Adventurous Tours, 2000, p. 19)

1 – Le Parc National de Bordzomi et Charagaul, 2 – les terrains protégés du Caucase de l'Est, 3 – les terrains protégés le long de la rivière Iori, 4 – les terrains protégé Eruszeti, 5 – les terrains protégés de Ajara-Imeretyn, 6 – les terrains protégés de la Colchide, 7 – les terrains protégés du Caucase Central, 8 – les terrains de Szawszeti qui attendent la protection, 9 – les terrains de Abchazetiqui attendent la protection, 10 – les terrains de Konchida qui attendent la protection; A – les localités auxquelles se rapporte le programme de l'UNESCO „La Voie de Soie”, B – les localités protégés par l' UNESCO

Całe wschodnie wybrzeże Morza Czarnego od dawna przyciąga uwagę urlopowiczów. Średnia temperatura wody wzdłuż gruzińskiego wybrzeża morza w czerwcu wynosi 21°C (maksymalnie 28°), a w grudniu – 8°C. Generalnie

Ocena sezonowości imprez dokonana przez gruzińskie biura turystyczne (śr. – średni, d. – dobry, b.d. – bardzo dobry)
 L'évaluation du caractère saisonnier des entreprises effectuée par les agences touristiques géorgiennes (śr. – moyen, d. – bon, b.d. – très bon)

Nazwa i cel programu	Miesiąc											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
„Sól ziemi” (wycieczka objazdowa)			śr.	śr.	d.	d.	d.	d.	b.d.	b.d.		
„Śladami syryjskich ojców” (zwiedzanie zabytków architektoniczno-historycznych)			śr.	śr.	b.d.	b.d.	d.	d.	b.d.	b.d.		
„Ziemia złotego runa” (wycieczka „śladami Argonautów”)					śr.	d.	b.d.	b.d.	b.d.	śr.		
„Królestwo baszt” (zwiedzanie dwóch radykalnie odmiennych regionów wysokogórskich: Kchewsureti i Swaneti)					śr.	d.	b.d.	b.d.	b.d.	śr.		
„Życie kaukaskich górali” (codziennosc wysokogórskiej prowincji Tuszeti, gdzie najlepiej zachował się krajobraz kulturowy)						śr.	b.d.	b.d.	d.			
„Dzikie życie w górach” (dla miłośników natury: zdobywanie Kazbegi oraz rezerwatu Lagodechi)					d.	b.d.	b.d.	b.d.	d.			
„Apogeum kaukaskiej flory” (poznawanie osobliwości kaukaskiej flory)					d.	b.d.	b.d.	b.d.	d.			
„Obserwacja ptaków” (pod opieką ornitologów obserwowanie życia ptaków)					b.d.				b.d.			
„Wakacje na grzbiecie” (konno w wysokich górach Kaukazu)					d.	b.d.	b.d.	d.	b.d.	d.		
„Poprzez Gruzję górskim rowerem”					d.	b.d.	b.d.	d.	b.d.	d.		
„Serce Kaukazu” (daje niezapomniane wrażenia; można mieszkać u tubylców w prowincjach: Swaneti i Chewi)						d.	b.d.	b.d.	d.			
„Trawers Kaukaz” (zwiedzanie Wschodniego Kaukazu autokarem)						d.	b.d.	b.d.	d.			
„Kazbeg – chluba Chewi” (zdobywanie szczytu Kazbeg)					śr.	d.	b.d.	b.d.	d.	śr.		
„Uszba – wizytówka Swaneti” (zdobywanie jednego z najpiękniejszych i z najtrudniejszych szczytów Kaukazu)						d.	b.d.	b.d.				
„Nartami na pograniczu Europy i Azji” (pobyt w Gudauri – w miejscowości nieopodal Tbilisi)		śr.	b.d.	d.	b.d.							
„Nartami w Kazbegi” (górskie narciarstwo)		śr.	b.d.	d.	b.d.							
„Raj dla narciarzy” (Gudauri i Bakuriani)	b.d.	b.d.	b.d.	d.								d.
„Uczta win” (degustacja win i potraw oraz poznawanie tradycji gruzińskiego przyjęcia)			śr.	d.	b.d.	b.d.	d.	d.	b.d.	b.d.	d.	śr.

Ź r ó d ł o: Katalog biura..., 2000.

przeważają tam kamieniste plaże; piaszczyste są tylko w niektórych miejscowościach (Biczwinta, Gudauta, Ureki). Sezon trwa od maja do połowy listopada, choć niektórzy turyści zażywają kąpeli już pod koniec marca, gdy temperatura wody zaledwie osiąga 17°C. Za najlepszy sezon uważa się wrzesień i początek października. Z uwagi na mikroklimat, zwłaszcza w niektórych nadmorskich miejscowościach, uzdrowiska są czynne przez cały rok.

7. BAZA TURYSTYCZNA I JEJ WYKORZYSTANIE

Walory przyrodniczo-rekreacyjne Gruzji zawsze przyciągały uwagę zainteresowanych. Każdy kto lubi opalać się na plażach ciepłego morza czy górskich jezior, uprawiać alpinizm, kajakarstwo górskie czy też zwiedzać jaskinie znajdujące się na różnej głębokości, za pomocą specjalnych lin albo ścieżkami dla turystów, aby zachwycać się podziemnym światem stalaktytów, stalagmitów i stalagnatów, kto lubi pokonywać duże wysokości w miejscach trudno dostępnych, drogą nadającą się wyłącznie do jazdy konnej, czy też po prostu kontemplować przyrodę, może znaleźć w Gruzji odpowiednie dla siebie miejsce.

Gruzja niewątpliwie dysponuje bardzo bogatą gamą potencjalnych walorów turystycznych, których tylko nieznaczna część została wymieniona. Zgodnie z dokonaną oceną sezonowości przez miejscowe biura turystyczne (tab. V), może ona oferować usługi turystyczne przez cały rok, również dla osób niepełnosprawnych¹⁷. Wielkim problemem jest dostępność komunikacyjna oraz brak informacji na jej temat. Kryzys polityczno-gospodarczy, który dotknął Gruzję w latach dziewięćdziesiątych spowodował, iż północny Kaukaz stał się dla turystów regionem podwyższonego ryzyka.

W ciągu ostatnich 40–50 lat republika pełniła funkcję bazy turystyczno-wypoczynkowej byłego ZSRR i krajów obozu socjalistycznego. Spędzali tam także urlopy nieliczni turyści z krajów zachodnich. Do lat dziewięćdziesiątych, kiedy w regionie kaukaskim zaczęły nasilać się niepokoje społeczne na tle polityczno-gospodarczym, co roku liczba zwiedzających Gruzję przekraczała 2,5 mln osób. Baza noclegowa w przeszłości była przygotowana do przyjmowania takiej właśnie liczby osób. Warto przy tym pamiętać, że różna była jakość i cena miejsc noclegowych według typowej dla ZSRR hierarchizacji gości oraz że państwowa baza noclegowa była stworzona wyłącznie w tych regionach, które mogły być odwiedzane przez turystów (zwłaszcza zagranicznych).

W latach siedemdziesiątych w radzieckiej prasie ukazała się powieść młodego współczesnego pisarza, która rozpoczynała się pytaniem rodziców do pię-

¹⁷ Od 1995 r. realizuje się program „Alpinizm dla niepełnosprawnych” (*Katalog biura...*, 2000).

T a b e l a VI

Wybrane międzynarodowe połączenia komunikacyjne Gruzji

La base de couchage en Géorgie

Rodzaj transportu	Nazwa przewoźnika	Połączenie od roku	Miejscowości docelowe	Uwagi ^a
Lotniczy	ORBI (gruzińskie linie lotnicze)	1993 1996	Praga–Tbilisi oraz Paryż–Praga–Tbilisi	Raz w tygodniu
Lotniczy, morski		1999 1999	Ateny–Tbilisi Voeos–Poti	Zamówienia realizuje grecki turoperator OLIMP; obsługuje wycieczki do Grecji i Gruzji; jest to program pt. „Tracing the Argonauts”
Lotniczy	Swissair	1993	Zurich–Tbilisi	Zamówienie przyjmuje: – Alpin Travel GmbH P.O.Box 14, CH-8880, Walenstadt, Switzerland, tel.: (41 81) 720 21 21, fax: (41 81) 720 21 20; e-mail: at@alpintravel.ch; Http: www. alpintravel.ch – Caucasus Travel Europe Ltd., St Mary’s Court, 39 Market Place, Henley-on-Thames, Oxfordshire RG9 2AA, Wielka Brytania; tel.: (44 14 91) 63 77 63; fax: (44 14 91) 63 76 17; e-mail: caucoeuro@aol.com – Swissair, Sheraton Metechi Palace Hotel, St.Telavi 20, 380 003 Tbilisi, Georgia; tel.: (995 32) 94 38 25/26/27; tel./fax: (995 32) 943829; e-mail: tbsslsr@orioni. com.ge
Morski		1992	Trebizond–Batumi (a także z Bułgarii i Ukrainy)	
Lotniczy	British Airways	–	Londyn–Heathrow Terminal 4 – Tbilisi	Cztery razy w tygodniu; zamówienia przyjmuje: British Mediterranean Airways Ltd. www. britishairways.com
Lotniczy	Airzena Georgian Airlines	–	Ateny–Tbilisi, Frankfurt–Tbilisi, Tel Aviv–Tbilisi, Moskwa–Tbilisi, Kijów–Tbilisi, St.Petersburg–Tbilisi, Odessa–Tbilisi i inne	

Lotniczy	Austrian Airlines	–	Wiedeń–Tbilisi	
Lotniczy	Turkish Airlines	1992	Stambuł–Tbilisi	
Łądowy	Hertz	1992	do każdej kaukaskiej miejscowości	Wypożyczanie samochodu z kierowcą; tygodniowy koszt = 20\$
Łądowe	Erka Reizen	1992	do Tbilisi, Kutaisi oraz wewnątrz republiki	Erka Reizen jest jedną z pierwszych form – obok Coca Coli – która zaryzykowała wejść na rynek gruziński

^a Informacje dodatkowe:

– gruzińską wizę można otrzymać we wszystkich gruzińskich konsulatach oraz w miastach portowych (Batumi, Poti) w budynku portu i w Tbilisi na lotnisku (cena: od 30\$ do 60\$). Osoby podróżujące z gruzińską wizą na terenie republik transkaukaskich mogą tam pozostać maksymalnie przez trzy dni;

– turyści przed wyjazdem do Gruzji powinni pamiętać o wykupieniu polisy ubezpieczeniowej (ubezpieczenie zdrowotne obejmujące także transport osoby chorej do kraju ojczystego);

– ewakuację turystów z dowolnej miejscowości w granicach Gruzji do aeroportu w Tbilisi zapewnia Georgian Guide Service (helikopterem) – cena: od 30 do 60\$.

T a b e l a VII

Baza noclegowa w Gruzji
Les communications internationales choisies en Géorgie

Nazwa obiektu – hotel	Liczba miejsc noclegowych	Cena w \$	Charakterystyka obiektu	Adres
1	2	3	4	5
Sheraton	Liczba pokoi – 248 w tym: klasyczne 2-osobowe – 109 deluxe 2-osobowe – 126 dla nowożeńców – 5 eksklu żywne – 7 prezydenckie – 1	295 325 380 500 —	Restauracja „Narikala” i „Król Gorgasali”, American Pub, miejsca szybkiej obsługi, Club nocny, sala konferencyjna na 400 osób oraz dwie sale kameralne, każda na 20 osób, kryty basen, wir wodny, sauna, salon masaży, centrum fitnessu	Sheraton Metechi Palace Hotel, St. Telavi 20, 380003 Tbilisi; tel. (995 32) 943825/26/27; fax: (995 32) 943829; e-mail: tbsslsr@orioni.com.ge
Villa Berika	Liczba pokoi – 15 w tym: 1-osobowe 2-osobowe apartament	140–150 240–260 280–320 (2 os.) 180–200 (1 os.)	W każdym pokoju: satelitarna tv, telefon, mini-bar, balkon lub taras. Udogodnienia: sauna, salon masaży, pokój fitness, bilard, bar, pomieszczenie konferencyjne, połączenie satelitarne oraz biznescentrum, komputery i fax do dyspozycji gości	Hotel „Villa Berika”, ul. Dzoceni-dze 9, 3 rd district, Nucubidze Plato
Hotel Betsy	Liczba pokoi – 15 w tym: 2-osobowe standardowe – 6 (3 wc i łazienka) pokoje Delux – 5 1-osobowe – 4	100 (1 os.) 125 (dla 2 os.) 145–155 (1 os.) 170–180 (2 os.) 170 (dla 1 os.) 195 (dla 2 os.)	Hotel rodzinny; prowadzi indywidualną obsługę wg międzynarodowych standardów; domowa atmosfera; śniadanie i obiad w kosztach pokoju. Udogodnienia: pokój obiadowy; pokój spotkań wszystkich gości; międzynarodowa telekomunikacja; małe biznescentrum, telewizja kablowa	Betsy's Hotel, ul. Gogebaszwili 21, Tbilisi

Old Metechi	Liczba pokoi – 16 w tym: apartamenty – 2 1-osobowe – 3 2-osobowe – 2 segment 2-osobowy – 4 bliźniacze – 3 2-osobowe – 2	200 (pokój) 120 (pokój) 170 (pokój) 170 (pokój) 60 (mansarda) 60 (mansarda)	Hotel mieści się w dwu kondygnacyjnej typowo gruzińskiej zabudowie z mansardą na Skale Metechi nad rzeką. Udogodnienia: minibar, tv, telefon, centrum biznesu, restauracja z barem	Hotel „Old Metechy”, Metechi Asent 3, Tbilisi
Batesta	Liczba pokoi – 9 w tym: 1-osobowe – 2 2-osobowe – 5 apartament – 2	65 (pokój) 75 (pokój) 90 (osoba)	Wysokiej klasy „dom dla gości”. Udogodnienia: klimatyzacja, minibar, tv satelitarna, telefon	Hotel „Batesta”, ul. Saburtalo 3, Tbilisi
Victoria	Liczba pokoi – 9 w tym: apartament – 2 jedno osobowy – 2 dwu osobowy – 5	180–200 (pokój) 100–120 (pokój) 120–150 (pokój)	Wszystkie pokoje mają wc i łazienkę, balkon, klimatyzację, komunikację satelitarną. Udogodnienia: jadalnia, sala konferencyjna na 40 osób, sauna, basen	Hotel „Victoria”, ul. Petriaszwili 42, Tbilisi
Kolkhi	Liczba pokoi – 22 w tym: 1-osobowy – 2 bliźniacze – 15 2-osobowy – 4	50 (pokój) 80 (pokój) 100 (pokój)	Udogodnienia: sala konferencyjna na 40 osób, goście mogą korzystać z telefonu w recepcji. W okolicach hotelu są liczne małe kafejki i bary	Hotel „Kolkhi”, ul. Szanidze 31, Tbilisi

T a b e l a VII (cd.)

1	2	3	4	5
Hotel Sportowy Gudauri	liczba pokoi – 122 w tym: standardowe 1-osobowe 2- osobowe delux 1-osobowe 2-osobowe 1-osobowe, dodatkowe łóżko w pokoju 1-osobowym 2-osobowe, dodatkowe łóżko w pokoju 2-osobowym	106 (pokój) 174 (pokój) 111 (pokój) 184 (pokój) 116 (pokój) 64 185 (za pokój) 64	Hotel znajduje się w górach głównego Kaukazu na wysokości ok. 2000 m n.p.m., w samym centrum „białego szaleństwa” z wyciągami dla narciarzy. Udogodnienia: tv, telefon, restauracje, 4 bary, sklepy, sala konferencyjna na 125 osób, 2 pokoje spotkań, a także: sauna, wir wodny, zamknięty basen i korty tenisowe, dwie aleje wodnych ślizgawek, tenis stołowy	Gudauri
Rezydencja Tsinandali			Jest to rezydencja poety Czawczawadze; pokoje z własnymi węzłami sanitarnymi	Telawi
Borjomi			Kompleks uzdrowski, gdzie miał również pałac car Romanow; niektóre pokoje z własnymi węzłami sanitarnymi	Bordzomi
Rezydencja Vartsikhe			Rezydencja ta niegdyś była domem miejscowego producenta koniaku Varciche	Kutaisi
Intourist Hotel			Dawny hotel Inturistu; obecnie po remoncie; reprezentuje dość wysoki standard	Batumi

cioletniego dziecka – kim chciało być, kiedy dorośnie. Dziecko bez zastanowienia odpowiada, że chciałoby być – nie w przyszłości, ale już teraz – obcokrajowcem, bo sprzedawca zabawek i lodów ich nie przegania i wszystkie miejsca, w których **oni** mogą przebywać, są czyste i ładne. Ten cytat z pamięci, pokazujący marzenia małego dziecka, który po swojemu, sytuacyjnie, rozumie znaczenie wyrazu „obcokrajowiec”, może nie jest zbyt dokładny, niemniej – w sposób pośredni – oddaje aurę, którą otaczani byli wówczas turyści.

Zmiany polityczno-gospodarcze po rozpadzie ZSRR pociągnęły za sobą różne skutki, m.in.: a) rozpadła się hotelowa baza noclegowa, b) Gruzja stała się częścią regionu podwyższonego zagrożenia, c) połączenia komunikacyjne ograniczyły się do minimum, d) z punktów informacyjnych „zniknęły” informacje na jej temat, e) runęła cała infrastruktura w pełnym znaczeniu tego słowa (również ta, która była potrzebna do funkcjonowania przemysłu turystycznego), f) liczba odwiedzających republikę (oraz cały Kaukaz) zbliżyła się do zera.

Jednak nawet w tamtym, bardzo trudnym, początkowym okresie wielkich zmian ustrojowych – gdy w Gruzji nawet „czas się zatrzymał” – zdarzały się wyjątki. Na ulicach Tbilisi można było się spotkać z pierwszymi turystami (!), którzy przyjeżdżali nie w celu wypoczynku, lecz z czystej ciekawości zobaczenia na własne oczy procesy rozpadu ZSRR. Rzecz jasna, w roli „obserwatorów” procesu rozpadu mocarstwowego byli ci, którzy we własnym kraju nie czuli ciężaru reżymu sowieckiego. Zatem, poczynając już od tamtej chwili, wśród turystów odwiedzających „świat egzotyczny”, aż do czasów współczesnych zdecydowanie przeważają mieszkańcy czwartego i trzeciego świata (pod warunkiem, że na podstawie rozwoju gospodarczego wyróżniamy cztery grupy państw, a do piątej zaliczamy kraje komunistyczne).

W krótkim czasie w Gruzji zaczęły pojawiać się zagraniczne instytucje, które w okresie radzieckim były w kaukaskich republikach nieznane (jak np.: ambasady, przedstawicielstwo ONZ, UNESCO, Czerwonego Krzyża itd., oraz zachodnie przedsiębiorstwa, np. Coca Cola). Zostały przywrócone w większości dawne połączenia komunikacyjne, tzn. z Gruzji do miast byłego ZSRR. Ponadto pojawiły się nowe połączenia lotnicze, obsługiwane również przez gruzińskie linie lotnicze, powstałe na bazie Aeroflotu, a także nowe połączenia lądowe i morskie. Te ostatnie realizowane były przede wszystkim z tymi krajami, z których pochodzili „pierwsi” turyści, tzn. kraje Ameryki Północnej i Europy Zachodniej (tab. VI).

Nowa baza noclegowa Gruzji tylko częściowo wykorzystuje miejsca w hotelach z minionego okresu, bowiem większość dawnych hoteli została uszkodzona w czasie wojen toczących się na ulicach miast, a część z tych które ocalały, funkcjonuje jako tzw. „domy dla uciekinierów”.

W okresie nasilenia się w Gruzji wojen domowych (na początku lat dziewięćdziesiątych) mieszkańcy narodowości walczących ze sobą uciekali z obsza-

rów, na których toczyły się walki, bądź z obszarów zagrożonych. Zjechali oni wszyscy do miast, a zwłaszcza do Tbilisi. Przytułek znaleźli w pustych hotelach „Inturistu” (radziecki odpowiednik „Orbisu”), gdzie pozostają do dziś. Jest w tym wszystkim pewien paradoks, bowiem rozpowszechnia się informację, że wojny domowe w Gruzji (np. między Abchazją a Gruzją) toczą się na tle etnicznym. Otóż jest to bardzo dziwne, że ci, którzy „tam” się biją na tle etnicznym, „tu” (tzn. w hotelach) często dzielą między sobą pokój, a także żywność.

Miejsce tradycyjnych „inturistowskich” hoteli próbują zająć nowo powstające hotele i obiekty w rodzaju domowych pensjonatów (tab. VII). Reprezentują one o wiele wyższe standardy (mimo obecnej sytuacji gospodarczej w republice) niż dawniejsze hotele. Ceny dla wszystkich są podobne, nawet dla tych, którzy mieszkają o krok dalej. Następną dużą zmianą to ich skala. Są one o wiele bardziej kameralne (niezależnie od liczby miejsc) niż zwykle bywało w ZSRR, a niektóre wręcz są nastawione na stwarzanie „domowej” atmosfery.

Przyglądając się wydarzeniom i związanym z nimi przemianom w tym kraju można stwierdzić że codzienność Kaukazu, w tym Gruzji, sprawia wrażenie pola wyścigowego, gdzie rzeczywistość jest właśnie tym polem, a czas – tzn. fale Tofflera – ścigają się ze sobą.

PIŚMIENICTWO

Atlas Gruzji, 1992, Tbilisi.

D a m i n K., M i k u s i ń s k i A. (red.), 2000, *Ludy i języki świata*, PWN, Warszawa.

M a j e w i c z A., 1989, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, PWN, Warszawa.

Mała encyklopedia kultury antycznej, 1983, Warszawa.

M c E d y C., 1984, 1988, *The Penguin Atlas of Ancient History*, Hong Kong.

K a l e s n i k o w S. V. i in. (red.), *Guzja*, Moskwa, 1992.

Katalog biura turystycznego: Sakartwelo – Cultural and Adventurous Tours, Your Guide in Caucasus, 2000, Tbilisi

P i r v e l i M., 1999, *Początki osadnictwa w Gruzji*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Geographica Socio-oconomica, nr 2.

R a t z e l F., 1900, *Narodowedenie*, Moskwa.

T y l o r E. B., 1902, *Antropologia. Wstęp do badania człowieka i cywilizacji*, Warszawa.

T o f f l e r S., 1996, *Budowa nowej cywilizacji*, Warszawa.

Dr Marika Pirveli
Zakład Geografii Społeczno-Ekonomicznej
i Gospodarki Przestrzennej
Katedra Geografii
Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego
ul. Mińska 15
85-428 Bydgoszcz

Wpłynęło:
14 września 2000 r.

RESUME

L'auteur dirige son intérêt avant tout vers les valeurs choisies de la Géorgie – celles géographiques, naturelles, socio-culturelles et historiques. Toutes elles peuvent constituer les valeurs touristiques de la région. La Géorgie, ainsi que l'Arménie et l'Azerbaïdjan et toutes les autres unités administratives qui se trouvent dans les limites de la Région Caucasienne, est une partie organique et inséparable du Caucase, donc l'article, bien qu'il présente le potentiel touristique de la Géorgie, contient aussi les informations concernant toute la région. La localisation de la Géorgie dans l'espace géographique et historico-culturel ainsi que mental, quelques paramètres statistiques de base sur sa superficie et sa population introduisent le lecteur sur un terrain exotique et peu connu, en le présentant sur le fond de la région. Le plus souvent cette région est celle de Caucase, plus rarement celle de la Méditerranée et Ciscaucasique. Le fragment suivant du texte aborde les problèmes de la confession, de la langue et de l'alphabet géorgien. En se servant de faits historiques, l'auteur a créé le précis de leur développement.

La présentation des valeurs socio-culturelles, historiques et naturelles constitue la plus vaste partie de l'article. Comme ces valeurs sont présentées du point de vue du potentiel touristique, les traits de la mentalité des habitants du Caucase y sont aussi pris en considération. L'auteur décrit également la base touristique et l'accessibilité du pays. Le tableau joint à l'article contient les informations sur les correspondances de communication choisies et les lieux de couchage. Il évalue aussi le caractère saisonnier du tourisme dans le pays qui témoigne des attraits touristiques de la Géorgie pendant toute l'année.

Traduit par Lucjan Kowalski

SUMMARY

The author is mainly interested in selected geographical, natural, socio-cultural and historical assets of Georgia, which are potential future tourist assets of the region. Georgia, similarly to Armenia and Azerbaijan, as well as all the other administrative units within the Caucasian region, is an organic and inseparable part of Caucasia. Therefore, however the article discusses the tourist potential of Georgia, it also contains information about and references to the whole region.

Placing Georgia in the geographical, historical, cultural and mental space, as well as giving several basic statistical parameters referring to its area and population, introduce the reader to the exotic and not well known area, presenting it against the whole region. Most often it is the Caucasian Region, less frequently – the Mediterranean Region. The next part of the text touches upon the Georgian religious belief, language and alphabet – through historical facts the author follows their development. The socio-cultural, historical and natural assets constitute the main part of the article. Since these assets are discussed with a potential tourist in mind, the mentality of the Caucasian population is also briefly presented. Further the author describes the tourist infrastructure and the transportation accessibility.

A table can be found, where there is information about selected transport connections and accommodation outlets, as well as the evaluation of seasonality, which proves the all-year-round attractiveness of Georgia.

Translated by Ewa Mossakowska